

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 378.018.8:373.3.011.3-051:37.064.1]:376(043.3)

Марина Бевзюк

СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано чинні навчальні плани, навчальні та робочі програми підготовки майбутніх учителів початкової школи щодо досліджуваної нами проблеми, представлені на сайтах закладів вищої освіти педагогічного спрямування (факультетів початкової освіти) та чинні підручники, навчально-методичні посібники для майбутніх учителів початкової школи, у яких відображено проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивне навчання, дитина з особливими потребами, професійна діяльність, вчитель початкових класів.*

В статье проанализированы действующие учебные планы, учебные и рабочие программы подготовки будущих учителей начальной школы по исследуемой нами проблемы, представленные на сайтах высших учебных заведений педагогического направления (факультетов начального образования), действующие учебники и учебно-методические пособия для будущих учителей начальной школы, в которых отражено проблему профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы к взаимодействию с родителями в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: *инклюзия, инклюзивное обучение, ребенок с особыми потребностями, профессиональная деятельность, учитель начальных классов.*

The article analyzes the existing curricula, educational and work programs for the preparation of future primary school teachers in relation to the problems we are investigating, presented on the sites of institutions of higher education of pedagogical direction (faculties of primary education) and valid textbooks and teaching aids for future teachers of elementary school, in which reflects the problem of the professional training of future primary school teachers to interact with their parents in the context of inclusive education.

Key words: *inclusion, inclusive education, child with special needs, professional activity, the teacher of initial classes.*

Загалом, з метою удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів та забезпечення якісного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів загальної середньої освіти, МОН України рекомендовано ще з 2012–2013 н.р. [4] запровадити у закладах вищої освіти у процесі професійної підготовки педагогічних працівників за спеціальностями «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна педагогіка» (примітка: станом на 2012–2013 н.р. спеціальність «Соціальна педагогіка» ще функціонувала) навчальну дисципліну «Основи інклюзивної освіти» на основі одноіменної програми, розробленої Інститутом спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України [4]. Цей документ став підставою для розробки відповідних навчальних програм вивчення курсу «Основи інклюзивної освіти» (у окремих закладах вищої освіти – «Основи інклюзивної педагогіки») для майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти.

Мета статті: теоретично розкрити стан професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання.

Проаналізуємо сутність чинних навчальних / робочих програм вказаної навчальної дисципліни у підготовці майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти педагогічного спрямування.

Так, основним завданням курсу «Основи інклюзивної освіти» (2012) [5] (водночас із формуванням усвідомленого розуміння основних положень інклюзивної освіти, виробленням навичок командної та диференційованої роботи у процесі роботи дітьми з особливими освітніми потребами, вироблення потреби удосконалення педагогічної майстерності), А. Колупаєва визначає забезпечення досконалого володіння стратегіями взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами [5]. Майбутні учителі у площині реалізації інклюзивного навчання, серед інших компетентностей, мають обов'язково набути компетентності використання ефективних стратегій взаємодії «з різнопрофільними фахівцями та батьками дітей з особливими потребами» [5]. Вивченню цього питання виокремлюється тема: «Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти» (роль сім'ї у інтегруванні дитини з особливими освітніми потребами у освітній простір; членство батьків учнів у навчальних командах та процесі оцінювання освітніх досягнень їхніх дітей; встановлення контактів із працівниками школи; обмін необхідною інформацією; активна участь батьків учнів у шкільних громадах, волонтерстві, адвокатстві, співпраці із громадськими організаціями та соціальними службами). У темі «Індивідуальний навчальний план та його складові» характеризується співпраця з батьками при розробці та виконанні індивідуального навчального плану дитини з особливими освітніми потребами (табл. 1):

Таблиця 1

Компонент «взаємодія вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання» у стандартній навчальній програмі курсу «Основи інклюзивної освіти» для вчителів початкової школи, розробленій А. Колупаєвою [5]

Назва теми курсу	Зміст теми навчального курсу
Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Роль сім'ї у процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище. 2. Батьки – як члени навчальних команд. 3. Роль батьків в оцінюванні розвитку своєї дитини. 4. Завдання батьків як членів навчальної команди. 5. Налагодження стосунків з педагогами та персоналом школи. 6. Обмін конструктивною інформацією. 7. Допомога громадських організацій та соціальних служб. 8. Батьки – активні учасники шкільної громади. 9. Волонтерство та адвокатство батьків.
Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Співпраця фахівців як умова успішності інклюзивного навчання педагогів.
Індивідуальний навчальний план та його складові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Співпраця з батьками при розробленні та виконанні індивідуального навчального плану.

Принагідно зазначимо, що подана вище навчальна програма курсу «Основи інклюзивного навчання» має стати основоположною для розробки аналогічних програм у закладах вищої освіти України, в яких готують майбутніх учителів початкової школи. Зокрема підкреслює науково-практичну значущість факт 9-ти позицій підтем загальної теми «Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти» навчального курсу. Проте у ній йдеться про часткову підготовку до взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами, а не цілісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи з батьками дітей обох категорій: з/без особливих освітніх потреб.

Серед форм та методів підготовки майбутніх учителів до інклюзивного навчання А. Колупаєва радить: лекційні та практично-семінарські заняття (з метою розвитку критичного мислення та рефлексійних умінь); самостійне вивчення матеріалу; виконання практичних завдань; групові форми роботи; індивідуальні заняття; аналіз практичних ситуацій; аналіз досвіду вчителів-практиків; презентацію доповідей; обговорення тощо [5].

Мета робочої програми навчальної дисципліни «Основи інклюзивної освіти зі вступом до спеціальності» (2017) [1] для майбутніх учителів початкової школи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, розроблена О. Будник, ґрунтована на реалізації

«Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні» (2010) [6], що спричинила потребу «присвоєння майбутнім учителям початкової школи додаткової кваліфікації: «Асистент вчителя в загальноосвітньому навчальному закладі»» [1]. Одним із завдань цього курсу є забезпечення опанування майбутніми вчителями початкової школи методами взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами [6]. Компонент «взаємодія вчителя початкової школи із батьками учнів в умовах інклюзивного навчання» у цій програмі представлений у розгляді трьох тем (табл. 2) та набутті окремих знань і вмінь. Передусім, йдеться про знання «Технологій налагодження педагогічної співпраці з батьками учнів із особливими освітніми потребами, шкільним психологом, соціальним педагогом, медичним працівником та іншими» та набуття таких умінь: 1. Застосування ефективних соціально-педагогічних стратегій взаємодії з різнопрофільними фахівцями й батьками учнів з особливими потребами. 2. Налагодження педагогічного співробітництва з батьками дітей з особливими освітніми потребами.

Таблиця 2

Компонент «взаємодія вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання» у навчальній програмі курсу «Основи інклюзивної освіти зі вступом до спеціальності» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Назва теми курсу	Зміст теми навчального курсу
Особливості роботи асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням	1. Професійна діяльність асистента вчителя щодо налагодження комунікації з батьками учнів в інклюзивному класі. 2. Батьки та інклюзія: приклади справжнього педагогічного партнерства.
Організація педагогічного процесу в інклюзивному класі	Типові потреби міжособистісної взаємодії в системах «батьки-діти», «батьки-вчителі», «учні-учні» та ін.
Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання	Розробка та затвердження індивідуальних програм навчання і розвитку з рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участі різних фахівців (лікаря, психолога, соціального педагога, педагога-дефектолога, учителя-логопеда).

Як бачимо, позитивним є той факт, що компонент «взаємодія вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання» у навчальній програмі курсу «Основи інклюзивної освіти зі вступом до спеціальності» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника уточнено необхідністю участі у розробці та затвердженні індивідуальних освітніх програм дітей з особливими освітніми потребами різних фахівців: лікаря, педагога-дефектолога, психолога та ін. Проте значно обмежено зміст інших тем підготовки

майбутніх учителів початкової школи до вказаного виду подальшої професійної діяльності: приміром, бракує загалом теми «Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти».

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи викладається навчальна дисципліна «Основи інклюзивної педагогіки», розроблена О. Гордійчук [3]. У рамках вивчення цієї дисципліни запланована тематична лекція-візуалізації «Робота з батьками дітей з особливими потребами» з метою ознайомлення студентів з психопедагогічними проблемами родинного виховання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Завдання вказаної лекції є мотивування майбутніх учителів початкової школи до необхідності педагогізації батьків дітей з особливими освітніми потребами та формування уміння добору оптимальних форм, методів і прийомів взаємодії вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання. Надалі, на семінарських заняттях, студенти аналізують додатковий, самостійно вивчений матеріал: досвід зарубіжної та вітчизняної науки щодо участі батьків у вихованні дитини з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічних проблем родинного виховання такої категорії дітей (деструктивні типи: сприйняття батьками хвороби своєї дитини, ролей і міжособистісних взаємин у родині, батьківського виховання дітей з особливими освітніми потребами); способів педагогізації батьків дітей з особливими освітніми потребами. Серед форм та методів підготовки майбутніх учителів початкової школи застосовують: імітаційні, рольові та ділові ігри; тренінги тощо [2].

Таким чином, у рамках вивчення вказаної навчальної дисципліни підготовка майбутніх учителів початкової школи обмежується проблемами родинного виховання дітей з особливими освітніми потребами. Поза навчальною увагою залишаються інші важливі аспекти взаємодії вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання, як от: взаємодія батьків учнів інклюзивного класу загалом; організація взаємодії батьків учнів дітей з особливими освітніми потребами з адміністрацією школи тощо.

У змісті навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» Львівського національного університету імені Івана Франка бракує компоненту «взаємодія вчителя початкової школи з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання». Натомість у змісті такої ж дисципліни для майбутніх учителів початкової школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки є тема «Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти». Однак теоретичні та практичні засади взаємодії вчителя початкової школи із батьками учнів в умовах інклюзивного навчання не представлені у курсі вивчення вказаної навчальної дисципліни.

У Мукачівському інституті Прикарпатського університету імені Василя Стефаника Н. Лалак, як розробник навчальної програми

дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» [7], розширено пропонує майбутнім учителям початкової школи у рамках вивчення цього курсу готуватися до взаємодії з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання. Зокрема, передбачено, що у результаті вивчення курсу майбутні учителі початкової школи мають набути компетентності в організації співпраці із сім'ями, які мають дітей з особливими освітніми потребами. Подаються ґрунтовні практичні рекомендації удосконалення вказаної компетентності. Так, на практичних заняттях майбутніх учителів початкової школи у контексті підготовки до взаємодії з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання, навчальні завдання орієнтовані на такі, узагальнені нами у результаті аналізу навчальної програми [7], положення: 1. Лише приклад толерантного й доброзичливого ставлення вчителя до інших є прикладом толерантного ставлення батьків учнів до своїх та інших дітей. 2. Батьки дітей з особливими освітніми потребами активніші за батьків інших дітей, водночас, менш поінформовані. Тому їх необхідно залучати до ретельного складання індивідуального плану освіти їхньої дитини. 3. У закладі загальної середньої освіти мають бути передбачені різні види спілкування між суб'єктами освітнього процесу, насамперед, між батьками дітей з особливими освітніми потребами, іншими батьками, педагогами та ін. 4. Форма спілкування з батьками дітей з особливими освітніми потребами має бути індивідуальною (письмовою чи усною): за вибором батьків. 5. За умови заперечення родиною підвищеної уваги до їхньої дитини з особливими освітніми потребами, педагоги мають бути толерантними, проте переконливими у ситуаціях необхідності такої психолого-педагогічної уваги. 6. Співпраця вчителя та батьків дітей з особливими освітніми потребами має бути цілковито спрямованою лише на особистість самої дитини. Очевидно, що діти з особливими освітніми потребами можуть не одразу соціалізуватися, тому їхнє приховування образ, розпачу тощо можуть передусім розпізнати батьки учнів та повідомити педагогу з метою подальшого узгодження дій для налагоджування стосунків.

Ефективними формами та методами підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії вчителя початкової школи із батьками учнів в умовах інклюзивного навчання Н. Лалак називає засідання круглого столу, навчально-практичні тренінги, зустрічі із практиками окресленої проблеми [7].

Проте і у цьому закладі вищої освіти підготовка майбутніх учителів початкової школи до взаємодії вчителя початкової школи із батьками учнів в умовах інклюзивного навчання обмежується лише окремими темами курсу «Основи інклюзивної педагогіки».

Одним із завдань вивчення навчальної дисципліни «Основи інклюзивної освіти» для майбутніх учителів початкової школи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (І. Демченко) [8] також визначено: забезпечення досконалого володіння студентами стратегіями взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами,

що передбачає оволодіння уміннями застосування ефективних стратегій взаємодії батьків дітей з особливими освітніми потребами та різнопрофільних фахівців у закладах освіти. Проте такі уміння окреслюються вивченням лише однієї теми: «Педагогічний супровід розвитку особистості в інклюзивному середовищі» (принципи, етапи та методи роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами). Констатуємо, що лише у цьому закладі вищої освіти зазначену тему розширено вивченням практичного аспекту: інтерактивних форм взаємодії сім'ї та школи в умовах інклюзивного навчання. Однак, це лише одна тема на 90 годин (3 кредити) вивчення вказаної проблеми.

Таким чином, у закладах вищої у процесі формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами здійснюється на основі вивчення навчальної програми курсу «Основи інклюзивної освіти / педагогіки». Причому вивчення обмежується, переважно, однією темою («Педагогічний супровід розвитку особистості в інклюзивному середовищі») серед 3-х кредитів (90 годин). Ґрунтовна підготовка до взаємодії вчителя початкової школи з батьками учнів (дітей з / без особливих освітніх потреб) в умовах інклюзивного навчання навчальними планами вітчизняних закладів вищої освіти не передбачена, що поглиблює сучасні суперечності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, виокремлені нами раніше у дослідженні.

Окрім того, підготовка майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання ускладнена тим, що навіть під час виробничої практики студенти не завжди можуть взаємодіяти із батьками учнів з / без особливих освітніх потреб. Таким чином, потрібен пошук нових форм та методів зазначеного напрямку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Значущим у площині нашого дослідження також є питання навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти до взаємодії з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання. З цією метою нами проаналізовані окремі навчально-методичні посібники окресленої тематики.

У навчально-методичному посібнику «Основи інклюзивного навчання» (2012) [5], розробленому за загальною редакцією А. Колупаєвої до відповідної програми навчального курсу для студентів закладів вищої освіти, підготовка педагогів до взаємодії з батьками учнів з особливими освітніми потребами представлена дещо нетотожно із програмою навчального курсу. Так, матеріал ґрунтовно схарактеризовано однією, розширеною, темою: «Роль батьків у впровадженні інклюзивної освіти. Співробітництво – основа роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами» [5].

Розроблений спеціальний «Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами» (за загальною редакцією А. Колупаєвої (2010)), у якому схарактеризовано психолого-педагогічні засади навчання та виховання

дітей із психофізичними особливостями (для кожної категорії – окрема інформація): затримкою психічного розвитку; порушенням слуху, зору, розумового та мовленнєвого розвитку; церебральним паралічем; аутизмом та гіперактивна дитина [5]. Також розроблений аналогічний путівник для педагогів: «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка» (А. Колупаєва, О. Таранченко (2010)) у якості навчально-методичних рекомендацій [5].

Таким чином, навчально-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти до взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами складають численні матеріали практичного спрямування (методичні рекомендації). Проте вони, зазвичай, орієнтовані на учителів-практиків та на лише батьків дітей з особливими освітніми потребами, а не на викладачів закладів вищої освіти. Тому загалом не вирішують проблем професійної підготовки учителів початкової школи до вказаного напрямку діяльності.

Загалом проблема стану готовності учителів до реалізації інклюзивного навчання неодноразово ставала предметом наукового інтересу науковців. Спираючись на результати досліджень С. Альохіної, К. Волкової [2], І. Садової [9], нами узагальнено загалом такі висновки дослідників щодо вказаної проблеми: 1. Стан сучасної підготовки педагогів, зокрема майбутніх учителів початкової школи, до реалізації інклюзивного навчання не задовольняє освітньо-суспільних потреб. 2. Насамперед, майбутні учителі не готові на методологічному та психологічному рівнях до навчання дітей з особливими освітніми потребами. 3. Недостатня забезпеченість навчально-методичними матеріалами (до 30 %). 4. Брак мотивації до виконання вчителями таких обов'язків з причини низької зарплатні та загальної перевантаженості. 5. Брак спеціальних знань – низький рівень теоретико-практичної підготовки до такого виду професійної діяльності.

Отже, аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання дозволив нам зробити такі висновки: 1. У закладах вищої освіти цей процес здійснюється на основі вивчення, переважно, однієї теми («Педагогічний супровід розвитку особистості в інклюзивному середовищі») у змісті навчальної програми курсу «Основи інклюзивної освіти / педагогіки». Проте навіть у змісті вказаної дисципліни йдеться лише про взаємодію з батьками дітей з особливими освітніми потребами, а не цілісно: підготовку до взаємодії майбутніх учителів початкової школи з батьками дітей з / без особливих освітніх потреб. Грунтовна підготовка до вказаного напрямку взаємодії не передбачена, що поглиблює сучасні суперечності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. 2. Навчально-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти до взаємодії з батьками учнів в умовах інклюзивного навчання загалом орієнтовані на учителів-практиків

та лише батьків дітей з особливими освітніми потребами, тому не вирішують проблем професійної підготовки студентів до вказаного напрямку діяльності. 3. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання ускладнена тим, що навіть у процесі виробничої практики студентам не завжди вдається взаємодіяти із батьками учнів з / без особливих освітніх потреб (батьки не завжди приходять навіть у початковій школі). Таким чином, потрібен пошук нових форм та методів зазначеного напрямку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будник О. Робоча програма навчальної дисципліни Основи інклюзивної освіти зі вступом до спеціальності. Кафедра педагогіки початкової освіти. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньокваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра педагогічного спрямування)). – Івано-Франківськ : А.С.К., 2017. – 30 с.
2. Волкова К. С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Волкова К. С. – Суми, 2017. – 24 с.
3. Гордійчук О. Є. Науково-методична робота як складова професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до інклюзивної діяльності / Гордійчук О. Є. – URL : www.sworld.com.ua/simpoz5/45.pdf
4. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. Дефектологія / Колупаєва А. // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2009. – № 4. – С. 3–4.
5. Колупаєва А. А. Програма курсу «Основи інклюзивної освіти» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра педагогічного спрямування) / Колупаєва А.А. – Київ : А.С.К., 2012. – 31 с.
6. Концепція розвитку інклюзивної освіти. – URL : <https://docs.google.com/document/d/1uL7wxNKDHWcZ3v4duuZilozyyXfEYIE-PMps3YNrWKc/edit?hl=en> (17.01.2017 р.).
7. Лалак Н. Підготовка майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти з інклюзивною формою навчання / Лалак Н. – URL : http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf
8. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – Київ : А. С. К., 2012. – 308 с.
9. Садова І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти / Садова І. // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 14. – С. 313–318.